

Original Article

Deterrence as Consideration of Ethical Principles of Punitive Damage

Mohammad Dehghani^{1*}, Ibrahim Shoarian Sattari², Ibrahim Taghizadeh³, Jalal Soltan Ahmadi⁴

1. Ph.D. Student in Private Law, University of Tehran Payame Noor, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

Email: dehghani328@yahoo.com

2. Professor of Law Group, Tabriz University, Tabriz, Iran.

3. Professor of Law Group, University of Tehran Payame Noor, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor of Law Department, University of Tehran Payame Noor, Tehran, Iran.

Received: 11 Sep 2018 Accepted: 22 Jun 2019

Abstract

Background and Aim: This paper refers to deterrence as one of the bases of ethical principles of punitive damage. This is why the question is raised, "how does punitive damage contribute to codification of ethical principles in society by adoption of deterrence approach?" Therefore, this paper aims to highlight the deterrent aspects of punitive damage ethically.

Materials and Methods: The present survey adopts descriptive-analytical approach so as to attend the deterrent aspects of punitive damage in ethical fields. To do so, data collection is done through library review of main texts, books, papers and surveys on the matter.

Findings: Although punitive damage has not been yet acknowledged in Iranian legal laws, there are similar notions like late payment damage, penalty clause, and compensation which act like the notion and contribute to social and individual ethics. In ethical field, punitive damage is based on a deterrent approach which prevents from social violations and offenses and provides people with a model of ethical life in which other members of the society are also inhibited from committing crimes.

Conclusion: Punitive damage with its effective deterrent aspects can develop a new approach to individual and social ethics so as to compensate for socio-economic rights effectively and to prevent undesirable events from happening in future.

Keywords: Deterrence; Punitive Damage; Ethics; Individual Rights; Social Rights

Please cite this article as: Dehghani M, Shoarian Sattari I, Taghizadeh I, Soltan Ahmadi J. Deterrence as Consideration of Ethical Principles of Punitive Damage. *Bioethics Journal*, Special Issue on Human Rights and Citizenship Rights 2019; 355-366.

بازدارندگی به مثابه توجه به اصول اخلاقی در خسارت تنبیهی

محمد دهقانی^{۱*}، ابراهیم شعاریان ستاری^۲، ابراهیم تقی‌زاده^۳، جلال سلطان احمدی^۴

۱. دانشجوی دکترای حقوق خصوصی، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول) Email: dehgani328@yahoo.com

۲. استاد گروه حقوق، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۳. استاد حقوق مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۴. استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

دریافت: ۱۳۹۷/۶/۲۰ پذیرش: ۱۳۹۸/۴/۱

چکیده

زمینه و هدف: این مقاله به بازدارندگی به مثابه یکی از پایه‌های شکل‌گیری اصول اخلاقی در خسارت تنبیهی توجه نشان می‌دهد. به همین دلیل، این سؤال مطرح است که خسارت تنبیهی چگونه می‌تواند با رویکرد بازدارندگی به بسط اصول اخلاقی در جامعه کمک نماید؟ بنابراین هدف مقاله، توجه به جنبه‌های بازدارنده خسارت تنبیهی از منظر اخلاقی است.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر از رویکرد توصیفی - تحلیلی به منظور توجه به جنبه‌های بازدارندگی خسارت تنبیهی در حوزه‌های اخلاقی بهره می‌برد. به همین منظور، جمع‌آوری اطلاعات به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از متون اصلی، کتب، مقالات و پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه صورت گرفته است.

یافته‌ها: خسارت تنبیهی، هرچند در قوانین حقوقی ایران پذیرفته‌شده نیست، اما نهادهای مشابهی همانند تأخیر تادیبه، وجه التزام، جریمه اجباری و دیه در رابطه با کارکردهای این نهاد وجود دارند که به نوبه خود می‌توانند موجد اخلاق اجتماعی و فردی باشند. خسارت تنبیهی در حوزه اخلاق رویکردی بازدارنده دارد که هم از بروز تخلفات و جرائم اجتماعی جلوگیری می‌نماید و هم الگویی برای زیست اخلاقی انسان‌ها فراهم می‌آورد که در چارچوب آن، سایر افراد جامعه نیز از ارتکاب بر جرائم و ارتکاب جرم خودداری می‌کنند.

نتیجه‌گیری: خسارت تنبیهی دارای جنبه‌های بازدارنده مؤثری است که می‌تواند رویکرد جدیدی در حوزه اخلاق فردی و اجتماعی باز کند که از قبیل آن، حقوق اجتماعی - اقتصادی افراد به شکل مؤثرتری جبران شود و از بروز حوادث بیشتر در آینده نیز جلوگیری شود.

واژگان کلیدی: بازدارندگی؛ خسارت تنبیهی؛ اخلاق؛ حقوق فردی؛ حقوق اجتماعی

مقدمه

بسط و گسترش اصول اخلاقی یکی از ضرورت‌های جامعه بشری در طول تاریخ بوده است. به همین دلیل، نظام‌های حقوقی و قضایی در دنیا تلاش می‌کنند تا با اتخاذ رویه‌های قانونی و حقوقی، هم معضلات جامعه را حل نمایند و هم این‌که راه‌کارهای اساسی بیابند که از بروز اتفاقات ناگوار و تضییع حقوق مردم جلوگیری شود. در این راستا، بازدارندگی در نزد قواعد حقوقی یک اصل اساسی است، به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد هدف اساسی نظام‌های حقوقی، بیش از آنکه در راستای مقابله با جرائم و تخلفات اجتماعی باشد، در راستای پیشگیری از تخلفات در آینده است. با این اوصاف، خسارت تنبیهی به عنوان یک قاعده حقوقی در قوانین حقوقی کامن‌لا، نقش مؤثری در ایجاد قواعد بازدارنده دارد که به نوبه خود می‌تواند احکامی اخلاقی نیز از آن صادر شود. بازدارندگی در خسارت تنبیهی به نوبه خود می‌تواند باعث ابداع شیوه جدیدی در اخلاق گردد که از بروز خسارات در آینده نیز جلوگیری نماید. در این زمینه، بازدارندگی در خسارت تنبیهی می‌تواند برخی اصول اخلاقی از جمله بازگرداندن حقوق آسیب‌دیدگان، دفاع از حقوق اجتماعی و اقتصادی آنان و همچنین تنبیه فرد خطاکار را در پی داشته باشد. همچنین خسارت تنبیهی به دلیل آنکه هزینه‌های ارتکاب به جرم را بالا می‌برد، آثار اخلاقی قابل توجهی بر جای می‌گذارد که مهم‌ترین آن، ترس سایر افراد جامعه از تخلفات مشابه است.

بدین ترتیب بازدارندگی یکی از شیوه‌های نوین در حوزه اخلاقی است و شامل قواعد و قوانین حقوقی است که می‌تواند آثار قابل توجهی در زمینه برقراری عدالت قضایی و عدالت اجتماعی در میان آحاد مردم داشته باشد. همین مسأله باعث شده تا برخی قوانین در راستای بازدارندگی و پیشگیری از جرائم به کار گرفته شوند. خسارت تنبیهی به عنوان یک نظام حقوقی که برگرفته از قوانین حقوقی کامن‌لا می‌باشد، دارای آثار بازدارنده مؤثری است که از جمله می‌تواند در حوزه‌های اخلاقی و بهبود زندگی اخلاقی جوامع به کار گرفته شود. اتفاق نظر است که خسارت تنبیهی ماهیتی غیر ترمیمی دارد و در سیستم‌های مختلف حقوقی، زمانی مورد حکم دادگاه قرار

می‌گیرد که خواننده، جسارت و تجری در رفتار زیان‌بار خود داشته باشد، هرچند خاستگاه خسارت تنبیهی در حقوق انگلستان بوده، این نوع خسارت با سرعت در سایر کشورهای پیرو نظام کامن‌لا نیز تسری پیدا کرده است. بعضی کشورهای پیرو نظام رومی - ژرمنی هم به علت فواید اجتماعی آن، ناگزیر از پذیرش این نوع خسارت شده‌اند (۱).

جبران خسارت هرچند از بهترین اهداف مسؤولیت مدنی به شمار می‌آید، ولی تنها هدف نیست و در کنار آن رفع تجاوز و همچنین جلوگیری از ورود خسارات در آینده مطرح است. یکی از این راه‌کارها خسارات تنبیهی است. خسارات تنبیهی ماهیت ترمیمی نداشته، بلکه برای تنبیه و پیشگیری از رفتار قابل سرزنش خواننده مورد حکم قرار می‌گیرد. خاستگاه اصلی این نوع خسارات حقوق کامن‌لا می‌باشد، اما به سرعت در سایر کشورها نیز گسترش یافته و اهدافی نظیر بازدارندگی افراد جامعه از ایراد زیان عمدی را بر عهده دارد. در نظام حقوقی ایران، خسارت تنبیهی فقط در دعاوی بین‌المللی و در رفتار متقابل مورد حکم قرار می‌گیرد و در دعاوی داخلی از نهادهایی شبیه آن، همچون وجه التزام، خسارت معنوی، خسارت تأخیر تأدیه و یا حتی دیه استفاده می‌شود. با این وجود در بعضی موارد هیچ یک از این نهادها جایگزین کاملی نمی‌باشد و از طرفی، در سیستم حقوقی ایران اصل بر ترمیمی بودن خسارات و اعاده وضع زیان‌دیده به وضع سابق است و حکم به پرداخت خسارات تنبیهی، نوعاً مورد پذیرش مراجع قضایی قرار نمی‌گیرد، لیکن استفاده از راه حل‌های دیگر حقوقی مانند تأخیر تأدیه، وجه التزام، جریمه اجباری و دیه به عنوان راه حل جایگزین خسارت تنبیهی نمی‌باشد.

در همین راستا، این سؤال مطرح می‌شود که بازدارندگی به عنوان یکی از آثار خسارت تنبیهی چگونه می‌تواند به بسط اصول اخلاقی کمک نماید؟ هدف پژوهش حاضر نیز معرفی و شناسایی راه‌کار جدیدی در حوزه اخلاق اجتماعی و فردی است که از طریق کندوکاو در نظام‌های حقوقی جهان و همچنین نهادهای مشابه آن در ایران، بتواند شیوه‌های بازدارنده جدیدی را ارائه کند که در سایه آن هم نهاد خسارت تنبیهی در نظام حقوقی داخلی مورد استفاده قرار گیرد و هم

زمینه‌های بسط اخلاق در جامعه فراهم گردد. همچنین ضرورت بحث از آن رو است که در سیستم حقوقی ایران نیاز به تأسیس نهاد خسارت تنبیهی احساس می‌شود، چراکه به نظر بسیاری از حقوقدانان همواره پیشگیری از بروز حادثه و ورود زیان از جبران خسارت مهم‌تر است، بنابراین بایستی قواعدی طراحی کرد که بیشتر نظام بازدارندگی داشته باشد و راه‌کارهایی برای کنترل رفتار در آینده به وجود بیاورد.

خسارت تنبیهی در جهان و ایران

خسارات تنبیهی (Punitive Damages)، خساراتی هستند که دارای ماهیت ترمیمی نبوده و برای تنبیه و جلوگیری از تکرار رفتار قابل سرزنش خوانده مورد حکم قرار می‌گیرند و این در فرضی است که رفتار خوانده علاوه بر ورود خسارت نسبت به خواهان اهانت‌آمیز باشد یا بی‌اعتنایی او را نسبت به ایمنی دیگران نشان دهد یا همراه با تمهیدی برای خودداری از جبران خسارت باشد (۲). در این صورت، خسارات تنبیهی، خساراتی هستند که دارای ماهیت ترمیمی نبوده و برای تنبیه و جلوگیری از تکرار رفتار قابل سرزنش خوانده، مورد حکم قرار می‌گیرد. خسارت تنبیهی جزء لاینفک خسارات آمریکا به شمار می‌روند و صدور حکم به پرداخت این نوع خسارات، در دادگاه‌های این کشور کاملاً متداول است، هرچند که حقوق آلمان، خسارت تنبیهی را به طور آشکار نپذیرفته است، ولی تنبیهی و غیر ترمیمی به تدریج وارد حقوق خسارات آلمان شده است. تصویب قانون اصلاح صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی در سال ۱۳۷۹ به معنی پذیرش خسارات تنبیهی در حقوق مدنی بین‌الملل خصوصی است.

خسارت تنبیهی (Punitive Damage) در منابع حقوقی جهان تعاریف متعددی به خود گرفته است. فرهنگ حقوقی آکسفورد (Oxford) در این رابطه بیان داشته: «خسارتی است که برای مجازات خوانده در قبال زبانی که به خواهان رسانده، برای جبران، به خواهان پرداخت می‌شود» (۳). همچنین فرهنگ حقوقی بلک (Black) در تعریف خسارت تنبیهی آورده است: «درجه افزایش‌یافته‌ای از خسارت‌ها می‌باشد که

در جایی که خوانده در ایراد زیان، رفتار توأم با بی‌احتیاطی، سوءنیت یا خدعه از خود بروز داده است، به نفع خواهان حکم داده می‌شود...» (۴). از این تعاریف، این‌گونه استنباط می‌شود که خسارت تنبیهی به معنای پرداخت خسارت به دادگاه یا دولت نمی‌باشد، بلکه نوعی خسارت مازاد بر خسارات ترمیمی است که خوانده به خواهان می‌پردازد.

خسارت تنبیهی بیش از همه در بُعد بین‌المللی مورد توجه نظام حقوقی ایران بوده است و در حوزه‌های حقوق داخلی مورد توجه قرار نمی‌گیرد، ضمن این‌که سیستم خسارت ایران واحد و یگانه‌گراست. در حقوق ایران، اصل بر ترمیمی بودن خسارت و اعاده وضع زیان‌دیده به حالت سابق است. در حقوق داخلی، حکم به پرداخت خسارت تنبیهی، نوعاً مورد پذیرش مراجع قضایی قرار نمی‌گیرد، لیکن استفاده از راه حل‌های دیگر حقوقی مانند خسارت تأخیر دیه، وجه التزام، جریمه اجبار و دیه به عنوان راه حل‌های جایگزین خسارت تنبیهی نیست. در بُعد بین‌المللی و در واکنش به برخی اقدامات کشورهای که دولت ایران را به پرداخت خسارت تنبیهی محکوم نموده‌اند، قانونگذار ابتدا در قانون اصلاح صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی مصوب ۱۳۷۹ ش، خسارت تنبیهی را به رسمیت شناخته است و نهایتاً در قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۰ آن را تأیید کرد. با این حال، در حقوق داخلی ایران نهادهای مشابهی وجود دارند که هر کدام به نوعی نهادهای مشابه خسارت تنبیهی شمرده می‌شوند که شامل جریمه اجبار، دیه، خسارت تأخیر دیه، وجه التزام و... می‌شوند که توضیحاتی در این زمینه ارائه می‌شود.

جریمه اجباری در حقوق ایران یکی از نهادهای مشابه خسارت تنبیهی به شمار می‌رود. در موردی که اجرای مفاد عقد امکان دارد، ولی وابسته به اراده متعهد است و تنها از او بر می‌آید، باید به گونه‌ای بر او فشار آورد تا از پیمان خود با دیگران و حکمی که بر مبنای آن صادر شده است، اطاعت کند. اگر محدود به دست‌کشیدن از مال معین نباشد، به طور مستقیم نمی‌توان بر او تحمیل کرد، ولی هیچ مانعی ندارد که

۱- بازدارندگی و آثار اخلاقی آن در حقوق ایران

اصل اولیه اخلاقی در بازدارندگی ناشی از پذیرش خسارت تنبیهی یا نهادهای مشابه آن در حقوق ایران این است که عمل زیان‌بار در خسارت، محرز و مسلم باشد و هر کسی به عنوان مسئول عمل خسارت‌بار خویش شناخته شود، چه این‌که نمی‌توان بدون شناسایی عمل زیان‌بار و فاعل آن، اقدامی نمود. بر این اساس، فاعل فعل زیان‌بار زمانی مسئول جبران خسارت وارده بر دیگری است که عمل زیان‌بار منتسب به او باشد و نیز در صورتی فاعل فعل زیان‌بار مسئول عمل خویش است که عمل شخص بدون مجوز قانونی صورت گیرد (۸). بنابراین در بازدارندگی ناشی از خسارت تنبیهی، هرکسی مسئول اعمال خویش شناخته می‌شود و مطابق حدیث شریف است که می‌فرماید: «کُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛ هر کدام از شما مسئول هستید و درباره افرادی که به سخن شما گوش می‌دهند، بازخواست خواهید شد» (۹).

بنابراین پذیرش اصل اخلاقی «مسئولیت‌پذیری» و «مسئول‌شناختن» مجرمان و کسانی که عمل زیان‌بار انجام می‌دهند، یکی از نتایج به کارگیری خسارت تنبیهی در موضوعات حقوقی است. در این رویکرد اخلاقی، انسان مستقیماً در وجدان خویش احساس وظیفه می‌کند و خویشتن را مختار می‌داند. به این دلیل، باید هم در برابر خویشتن و هم در برابر دیگران نسبت به اعمال و نیاتش پاسخگو باشد و مسئولیت را به عنوان توانایی قانونگذاری عقلش تجربه کند. به عبارت دیگر، مسئولیت نتیجه مستقیم آزادی است (۱۰). از این منظر، هنگامی که اخلاق اجتماعی بر حقوق و مسئولیت‌ها تأکید می‌کند، بدان معناست که هر انسانی مسئول اعمال خویش اعم از نیک و بد است.

اثر اخلاقی مهم دیگر در حوزه بازدارندگی ناشی از خسارت تنبیهی، جلوگیری از خسارت و زبانی است که در یک عمل زیان‌بار انجام می‌شود. به این دلیل که به نظر عده‌ای از حقوق‌دانان، پیشگیری در یک عمل زیان‌بار بسیار مؤثرتر و مطلوب‌تر از زمانی است که یک عمل زیان‌بار انجام شود و درصد برطرف کردن تلفات ناشی از آن برآییم. از این منظرگاه اخلاقی، فایده اصلی یا حداقل فایده خسارت تنبیهی،

با تهدید به پرداختن جریمه مالی در اراده او اثر کرد و مقاومت نامشروع را شکست (۵).

به علاوه، یکی دیگر از نهادهای مشابه خسارت تنبیهی در ایران، نهاد دیه است. دیه، مالی است که به سبب جنایت بر شخص حر واجب می‌شود. در این تعریف مال در مقابل جنایت قرار گرفته که ظهور در کیفر و جزا دارد. در این رویکرد باید گفت «دیه در قتل عمد به عنوان مجازات اصلی نیست، ولی به عنوان عقوبت بدلی محسوب می‌شود؛ در جایی دیه ثابت می‌شود که قصاص ساقط و یا به علتی ممتنع گردد، پس در این صورت جانشین قصاص است» (۶).

شروط کیفری (وجه التزام) نیز یکی دیگر از نهادهای مشابه در حقوق ایران است که به عنوان جایگزین خسارت تنبیهی شمرده می‌شود. در حقوق ایران، اصطلاح شرط کیفری به کار نمی‌رود و مبلغی را که در آن به عنوان ضمانت اجرای تعهد معین می‌شود، «وجه التزام» می‌نامند. با این اوصاف، شرط کیفری توافقی است که به موجب آن، طرفین میزان خسارتی را که در صورت عدم اجرای قرارداد با ایجاد ضرر باید پرداخته شود، از پیش معین می‌سازند. بنابراین برخلاف شرط محدودکننده مسئولیت که تنها حداکثر میزان خسارت را تعیین می‌کند، در این‌گونه شروط مبلغ آن به طور مقطوع معین می‌شود (۷). در نهایت این‌که خسارت تأخیر تأدیه نیز یکی دیگر از ساز و کارهایی است که کارکرد خسارت تنبیهی را ایفا می‌کند. ماده ۲۲۸ قانون مدنی در این زمینه مقرر می‌دارد: «در صورتی که موضوع تعهد تأییه وجه نقدی باشد، حاکم می‌تواند با رعایت ماده ۲۲۱ مدیون را به جبران خسارت حاصله از تأخیر در تأییه دین محکوم نماید».

به طور کلی، نهادهای خسارت تنبیهی در ایران، هرچند بیشتر در قالب دیه، جریمه، وجه التزام و... دیده می‌شوند، اما در هر صورت دارای آثار اخلاقی قابل توجهی هستند که به نوبه خود می‌توانند باعث ایجاد اصولی برای اخلاقی گردند. اصول مزبور بیش از همه با اتخاذ رویکرد بازدارندگی تشکیل می‌یابند. آنچه بیش از همه مورد توجه است، جنبه‌های بازدارنده نهادهای خسارت تنبیهی در حقوق ایران و تأثیر آن بر حوزه‌های اخلاقی در جامعه است.

بازدارندگی فاعل زیان و سایر افراد جامعه از ایراد زیان عمدی به طرف مقابل است (۱). بدین معنا که ترس و حتی آگاهی نسبت به خسارات ناشی از عمل زیان‌بار به نوبه خود باعث گرایش به نوعی احتیاط و مراقبت اخلاقی در میان آحاد جامعه می‌شود. بنابراین خسارت تنبیهی، قاعده‌های آشکارا اجتماعی است که اخلاق اجتماعی و فردی را به عنوان یک اصل می‌پذیرد.

یکی دیگر از آثار اخلاقی بازدارنده در خسارت تنبیهی، شکل‌گیری رفتارهای مراقبت‌آمیز در میان آحاد جامعه است که به نوعی تقویت حُسن اخلاقی نیز محسوب می‌شود. با این استدلال که در نظریه‌های مبتنی بر بازدارندگی، هدف مسئولیت مدنی این است که از طریق گنجاندن هزینه‌های حوادث و به عبارتی، هزینه‌های مسئولیت در قیمت فعالیت‌ها، افراد را ترغیب کند تا مجموع هزینه‌های حوادث (هزینه‌های مورد انتظار حوادث) و هزینه‌های پیشگیری از حوادث (هزینه‌های مراقبت و احتیاط) را به حداقل برسانند (۱۱). بنابراین آثار قواعد حقوقی خسارت تنبیهی به نوبه خود در حوزه‌های اقتصادی نیز معنا پیدا می‌کند. بدین معنا که آثار نابرابری‌های اجتماعی و رواج کج اخلاقی‌ها نیز غالباً از تخلفات و جرائم اقتصادی سرچشمه می‌گیرند. بدین ترتیب مقوله بازدارندگی در خسارت تنبیهی از بُعد اقتصادی قابل تحلیل است. به عبارتی گفته می‌شود: «دیدگاه تحلیل‌گران اقتصادی، بازدارندگی مطلوب از نظر اجتماعی در نقطه‌ای اتفاق می‌افتد که هزینه اجتماعی نهایی از کاهش حوادث برابر با منفعت اجتماعی نهایی باشد و باعث می‌شود افراد در انجام اعمال و فعالیت‌های خود سطح مناسبی از مراقبت را اتخاذ نمایند و به میزان مناسبی در فعالیت‌ها شرکت کنند» (۱۱).

یکی دیگر از آثار اخلاقی بازدارندگی در خسارت تنبیهی این است که الگوی مطلوب اخلاقی به جامعه ارائه می‌دهد و آثار نامطلوب اجتماعی را مورد مذمت قرار می‌دهد. بنابراین جبران خسارت به شکل قابل توجهی می‌تواند سازنده عمل اخلاقی و اجتماعی باشد. عملی که با الزام به پرداخت جریمه و خسارات ناشی از اعمال فرد زیان‌بار، الگویی برای سایر آحاد جامعه نیز تلقی می‌شود. بدین ترتیب صدور حکم به جبران

خسارت، علاوه بر این‌که واردکننده زیان را از در پیش‌گرفتن رفتار زیان‌بار و ضد اجتماعی در آینده بازمی‌دارد، درس عبرتی است برای سایر اعضای جامعه. به ویژه آنان که به دلیل نوع فعالیت و موقعیت خاصی که دارند، بیشتر مستعد اضرار به غیر بوده و میزان اقامه دعوا علیه آن‌ها بیشتر است. ضمانت اجرای مسئولیت مدنی افراد را وامی‌دارد تا به منافع دیگران نیز توجه کنند و همواره رفتاری را که از نظر اجتماعی مطلوب است، در پیش گیرند. این امر در دراز مدت میزان حوادث و خسارات ناشی از آن را به میزان قابل توجهی کاهش خواهد داد (۱۲). به هر حال، در مقوله اخلاق، یکی از امور مهم و قابل اشاره، توجه به نتایج اعمال خویش است که ممکن است برای دیگران آزارنده باشد و یا مورد مقبول واقع شود. این موضوع به طور خاص و از منظر اخلاقی، توجه به منافع اجتماعی دیگران (آثار اجتماعی اعمال خویش) شناخته می‌شود.

بازدارندگی در حیطه خسارت تنبیهی به نوعی رفتارسازی «بهنجار» و «اخلاق‌مدارانه» را در یک مکتب حقوقی نشان می‌دهد و از آحاد مردم می‌خواهد که هزینه‌ها و فواید ناشی از اعمال خویش را بسنجند. به این دلیل که بی‌توجهی به این موضوع می‌تواند هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی زیادی را بر دوش آنان بگذارد، هم‌چنانکه بازدارندگی به مفهوم غیر اقتصادی، ایجاد قواعد و استانداردهای ایمنی و تعیین ضمانت اجرایی برای تخلف از آن استانداردهاست تا افراد به رعایت آن استانداردها و قواعد تشویق شوند. از سوی دیگر، خود زیان‌دیده نیز اگر این استانداردها را رعایت نکند، میزان غرامت‌های پرداختی به وی کاهش می‌یابد. بدین وسیله قانون، تشویق‌هایی را برای رفتار ایمن ایجاد می‌کند. همچنین این رویکرد، قانون را وسیله‌ای با کارکرد آموزشی در نظر می‌گیرد تا افراد نحوه رفتار را از آن بیاموزند (۱۳). بازدارندگی در خسارت تنبیهی آثار دیگری نیز بر جای می‌گذارد و آن هم، آموزش قوانین و مقررات به افراد جامعه است که در چارچوب آن بتوانند بر مبنای اصول اخلاقی جامعه به جبران خسارت ناشی از رفتارهای آسیب‌زا اقدام کنند.

بازدارندگی در حیطه خسارت تنبیهی به مقوله نسبیت در نظام‌های حقوقی نیز واقف است و به همین دلیل، اصول دگم

یعنی بازدارندگی اقتصادی، می‌دانند (۱۲). در اینجا مسئولیت مدنی از طریق درونی کردن هزینه‌های خارجی باعث می‌شود تا کالاها و خدمات به گونه‌های که از نظر اجتماعی مطلوب و کارا است، تخصیص پیدا کند. بر این اساس، اگر «الف» در نتیجه «ب» متحمل هزینه‌ای شود، این هزینه باید به «ب» که واردکننده زیان است، منتقل شود تا با هدف رسیدن به کارایی اقتصادی و تخصیص بهینه منابع، مسئولیت مدنی کاستی بازار را جبران کند و جای آن را بگیرد (۱۲).

۲- آثار اخلاقی فردی و اجتماعی در نهادهای مشابه خسارت تنبیهی

در حقوق داخلی ایران تعریفی از خسارت تنبیهی در حوزه‌های داخلی صورت نگرفته است، بلکه آنچه مورد توجه است، کارکرد اخلاقی و بازدارنده نهادهایی است که نقش‌های شبیه به خسارت تنبیهی را بر عهده گرفته‌اند. به عقیده برخی از صاحب‌نظران، هرچند در قانون مدنی ایران، در هیچ ماده‌ای از وجود ضرر و خسارت به عنوان رکن اصلی مسئولیت مدنی نامی به میان نیامده است، اما در مواردی از آن نظیر، ماده ۲۲۱ و مواد ۲۲۶ و ۲۲۷ کلمه خسارت به کار رفته است و از این حیث به نظر می‌رسد عدم ذکر تعریف از واژه خسارت و سکوت قانون در این خصوص به دلیل بداهت امر بوده است (۱۴)، هم‌چنانکه گفته شد دیه، تأخیر تادیه، وجه التزام و جریمه اجباری به عنوان نهادهای مشابه خسارت تنبیهی به کار گرفته می‌شوند. به عنوان مثال، در حیطه نهادهای مشابه خسارت تنبیهی همانند دیه در ایران می‌توان گفت دیه عبارت است از، مالی که مقنن برای حفظ حرمت تمامیت جسمانی افراد در جامعه تأدیه آن را واجب گردانیده است. این وجوب، حسب مورد، متوجه شخص جانی، عاقله و بیت‌المال می‌باشد. این دیدگاه از آنجا که تکلیفی بر عده جانی یا عاقله او می‌نهد، واجد جنبه تنبیهی برای مجرم است و او و دیگران را به «احتیاط در دماء» وامی‌دارد و از آنرو که برای حفظ حرمت تمامیت جسمانی افراد در جامعه تشریع شده است، می‌توانند جبران‌کننده بخشی از خسارات وارد بر مجنی‌علیه باشد (۱۵). علاوه بر این، در حقوق ایران، برخلاف سیر تحول مسئولیت مدنی از اندیشه انتقام و مجازات به همبستگی اجتماعی، در

و لایتغیر را طرد و به جای آن رفتارهای نسبی و تابع زمان و مکان را می‌نشانند. به همین دلیل در موضوعات اخلاقی منبعث از خسارت تنبیهی از مقوله «بازدارندگی بهینه» سخن به میان آورده می‌شود. از این رو بازدارندگی بهینه بدین معنا نیست که شخص ۱۰۰٪ اقدامات احتیاطی اتخاذ کند، به طوری که هیچ گونه حادثه‌ای امکان وقوع پیدا نکند، بلکه میزانی از احتیاط لازم است که از نظر اجتماعی با توجه به هزینه‌ها و منافعی که با اتخاذ آن اقدام صورت می‌گیرد، موجه باشد. در صورتی که آسیب‌زننده مجبور به پرداخت غرامت بالاتر از میزان ضررهایی که وارد کرده است، شود (مانند وضعیتی که پرداخت خسارت تنبیهی ایجاد می‌کند)، ممکن است خطر بازدارندگی بیش از حد ایجاد می‌شود (۱۱). در هر صورت ایجاد چنین رویکردی نیز می‌تواند مسئولیت اخلاقی ایجاد کند و باعث شکل‌گیری رفتارهای احتیاط‌آمیز و حتی مراقبت‌آمیز در میان مرتکبان جرم گردد. از این منظر، بالابردن هزینه‌های ارتکاب جرم خود نوعی مراقب اخلاقی از جامعه و آحاد مردم است. همچنین از آن جهت که هدف از بازدارندگی جلوگیری از رفتارهای جرم‌زا در آینده است، نقش قابل توجهی در بهبود اخلاق اجتماعی در میان مردم ایفا می‌کند.

همچنین عده‌ای از نظریه‌پردازان، مسئولیت‌های مدنی را به مثابه سیاست‌هایی تلقی می‌کنند که می‌توانند اهداف بازدارنده داشته باشد. از این رو ضامنی برای اخلاق اجتماعی تلقی شود. این نظریه‌پردازان، مسئولیت مدنی را، مانند مالیات، ابزاری برای تحقق سیاست درونی‌کردن هزینه‌های خارجی می‌دانند. به عقیده آنان، مسئولیت مدنی، انجام‌دهندگان فعالیت‌های زیان‌بار را وادار می‌کند تا هزینه‌های زیان‌بار فعالیت‌های خود را (هزینه‌های اجتماعی حوادث، هزینه‌های بیرونی فعالیت‌ها) جزء هزینه‌های نهایی خصوصی فعالیت خود به حساب آورند (درونی کنند). در خصوص هدف درونی‌کردن هزینه‌های خارجی، عده‌ای نه بر مبنای ملاحظات اقتصادی، بلکه بر مبنای عدالت و انصاف آن را توجیه می‌کنند. عده‌ای دیگر آن را سازوکاری برای ایجاد انگیزه در انجام‌دهندگان فعالیت‌های برای سرمایه‌گذاری در ایمنی و در پیش‌گرفتن آن دسته از اقدامات احتیاطی که از نظر هزینه قابل توجیه نیست،

قانون مجازات اسلامی به پیروی از حقوق اسلام، بین مسؤولیت مدنی و کیفری اختلاط به عمل آمده است و به ویژه در زمینه خسارت بدنی، هدف انتقام و مجازات بارزتر از سایر اهداف مسؤولیت مدنی، مانند جبران خسارت و توزیع ضرر است. به این ترتیب، اندیشه انتقام و مجازات جایگزین ضمانت اجرای اصلی مسؤولیت مدنی (الزام واردکننده زیان به پرداخت مبلغی پول) شده است. در بسیاری از نظریه‌ها، مفهوم مجازات و انتقام به اندیشه بازدارندگی برمی‌گردد، زیرا هدف از مجازات واردکننده زیان بازداشتن وی از در پیش گرفتن رفتار زیان‌بار در آینده است (۱۶).

بازدارندگی در اصطلاح حقوقی نوعی عمل و رفتار است که از بروز رفتارها در آینده جلوگیری می‌نماید. از این رو ناظر بر تحولات آینده و پیشرو است. در مقوله خسارت تنبیهی، بازدارندگی مهم‌ترین هدف آن برشمرده می‌شود، زیرا محکوم‌علیه را از تکرار دوباره عمل بازمی‌دارد. حامیان تنوری بازدارندگی در حقوق کیفری بر این عقیده هستند که وظیفه بازدارندگی زمانی بهتر است که مجازات سریع، مشخص و قاطعی به دنبال داشته باشد. با این حال، بازدارندگی در حوزه اخلاق مورد توجه قوانین حقوقی داخلی در جمهوری اسلامی ایران نیز می‌باشد. این موضوع بیش از همه تحت تأثیر قواعد فقهی است که آثار آن در حیطه اخلاق اجتماعی نیز نمود می‌یابد. از این منظر، یکی از آثار خسارت تنبیهی این است که دفع ضرر می‌کند. به عنوان نمونه می‌توان درباره آثار بازدارندگی در رعایت احتیاط اخلاقی در امور اجتماعی به دفع ضرر و خسارت از ساحت اجتماع تأکید ورزید. به دلیل آنکه، در حجیت اصل احتیاط فقهی، فقها به قاعده «وجوب دفع ضرر محتمل» استناد کرده‌اند، البته فقها، در امور عبادی به این قاعده استناد کرده‌اند، یعنی جایی که شک در حکم تکلیفی باشد. با وجود این، به نظر می‌رسد این قاعده می‌تواند در امور غیر عبادی (یعنی در باب معاملات در معنای عام آن) نیز مورد استناد قرار گیرد. بنابراین قلمرو موضوعی این قاعده، ضررهای احتمالی است. اعم از این که ضرر به خاطر عواقب ناشی از تخلف از حکم تکلیفی باشد یا این که ضرر مادی و دنیایی باشد. با وجود این، میزان ضرر اهمیت چندانی در

استناد به این قاعده ندارد، یعنی دفع ضرر کم احتمالی نیز عقلاً واجب است، مگر ضررهایی که عرفاً قابل تسامح باشد. مدرک این قاعده نیز «عقل» است (۶).

قواعد حقوقی نظیر بازدارندگی و نهاد خسارت تنبیهی بر اصل احتیاط به مثابه راه‌کاری اخلاقی می‌نگرند. بدین معنا که افراد جامعه برای دفع اضرار و ایجاد جامعه‌ای اخلاقی نیازمند به کارگیری عقل و موازین اخلاقی در مناسبات اجتماعی خویش هستند. اصل احتیاط فقهی بر دو قسم است: یکی اصل «احتیاط عقلی»، یعنی حکم عقل به لزوم انجام دادن آنچه ترک آن احتمال ضرر اخروی دارد یا لزوم ترک آنچه انجام دادن آن دارای چنین احتمالی است؛ دیگری، اصل «احتیاط شرعی» است و آن هم عبارت است از حکم شارع به لزوم انجام دادن کار محتمل‌الوجوب یا ترک کار محتمل‌الحرمة. بنابراین نیکو بودن احتیاط مورد اتفاق همه علمای اسلامی، حتی همه عقلاست (۱۷). زیرا عقل، بدون هیچ گونه ابهام حُسن آن را درک می‌کند (۱۸)، مگر آنکه زیاده‌روی در احتیاط موجب عُسر و حرج شود یا در نظام زندگی اختلالی پیش آورد (۱۷).

بازدارندگی در خسارت تنبیهی بیش از آنکه معطوف به پرداخت خسارت در زمان حال باشد، رویکردی آینده‌نگر در پیش می‌گیرد تا از بروز حوادث مشابه جلوگیری نماید. در همین راستا، اصل احتیاط ناظر بر وضعیت آینده است و از بروز خسارت احتمالی در آینده جلوگیری می‌کند. بنابراین یکی از حیطه‌های اساسی در اصول اخلاقی، اتخاذ شیوه‌هایی برای رفتارهای بازدارنده است که در چارچوب آن هم اخلاق اجتماعی مورد توجه قرار گیرد و هم ضرورت‌های زیست اجتماعی انسان‌ها فراهم شود، هرچند نگاه اخلاق محور قوانین داخلی با بهره‌گیری از قواعد فقهی معطوف به از بین بردن اصل خسارت و منبع ضرر در جامعه است. بدین ترتیب یکی دیگر از راه‌های بازدارنده در خسارات تنبیهی، توجه به اصل «از بین بردن منبع» ضرر است. در این خصوص، عامل ورود زیان دست به کاری می‌زند که به طور مستمر وسیله اضرار می‌شود. برای مثال، الزام به عذرخواهی و تکذیب نوشته افتراآمیز وسیله‌ای است تا موقعیت زیان‌بار را از زیان ببرد (۷). بنابراین

قهری و چه قراردادی متصور است (۲۱). بنابراین جلوگیری و بازدارندگی از حوادثی که رخ نداده است به مثابه یک اصل اخلاقی قابل توجه بر تارک بازدارندگی در خسارت تنبیهی می‌درخشد.

اخلاق برخاسته از بازدارندگی در خسارت تنبیهی و نهادهای داخلی مشابه آن بیش از پیش از به اخلاق اجتماعی توجه نشان می‌دهند، زیرا به حداقل رساندن خسارت‌های اجتماعی برای آحاد مردم بسیار مهم و قابل توجه است. با این اوصاف، در ارتباط با خسارت تنبیهی و قاعده مقابله با خسارت می‌توان گفت قاعده «مقابله با خسارت» یکی از اصولی است که برای جلوگیری از اسراف و تبذیر وضع شده و بدین معناست که متضرر از نقض قرارداد یا زیان‌دیده از فعل دیگری، باید از ضررهای ناشی از نقض یا زیان اجتناب کند و یا تا حد امکان آن را کاهش دهد، زیرا این امر باعث جلوگیری از افزایش ضرر و زیان وارده به خود و جامعه خواهد شد (۱).

با این اوصاف یکی از مهم‌ترین خصوصیات خسارت تنبیهی، جنبه بازدارنده آن است که باعث جلوگیری از رویدادهای خلاف اخلاق فردی و اجتماعی می‌شوند. از این منظر، اخلاق فردی و اجتماعی از خسارت تنبیهی و نهادهای مشابه آن در حقوق داخلی ایران حمایت می‌کنند. به این دلیل که نهادهای خسارت تنبیهی، خسارات مادی و معنوی را دربر می‌گیرند و محدودنگر نیستند و جنبه‌های بازدارنده بسیار گسترده‌ای دارند. به عبارتی دیگر، خسارت تنبیهی همانند اغلب قواعد حقوقی، دارای جنبه‌های بازدارنده مؤثری هستند. از این رو می‌توانند ضامن تحقق اخلاق اجتماعی باشند. همچنان که بازدارندگی یکی از اوصاف هر نوع مجازاتی است و نمی‌توان آن را متعلق به مجازات خاصی دانست (۲۲). ضمن این که یکی از مزیت‌های بهره‌گیری از خسارت تنبیهی در حوزه اخلاقی این است که نه تنها برای زیان‌دیده، بلکه برای سایر اعضای جامعه نیز می‌تواند پیام بازدارندگی داشته باشد. از این منظر، خسارت تنبیهی نوعی از خسارت است که دادگاه در صورت احراز سوءنیت یا عمد عامل در ورود زیان، وی را به پرداخت آن محکوم می‌کند، لذا بیشتر جنبه بازدارندگی دارد و نه ترمیمی (۲۳).

جبران خسارت حتی اگر معنوی باشد و معطوف به پرداخت جریمه نقدی نباشد، در قوانین داخلی ایران نیز مورد توجه قرار گرفته است، هم‌چنانکه در همین زمینه، ماده ۱۰ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌دارد: «کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود، می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است، جبران زیان مادی و معنوی خود را بخواهد. هرگاه اهمیت زیان و تقصیر ایجاب نماید، دادگاه می‌تواند در صورت اثبات تقصیر، علاوه بر صدور حکم به خسارات مالی، حکم به رفع زیان از طریق دیگر، از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن‌ها نماید.» اثر اخلاقی دیگری که بازدارندگی ناشی از به کارگیری خسارت تنبیهی در حوزه اخلاق ایجاد می‌کند، به حداقل رساندن خسارت‌های ناشی از حوادثی است که به دیگران زیان وارد می‌سازد. برای مثال، یکی از هدف‌های مهم مسئولیت مدنی از نظر اقتصادی این است که افراد را وادار سازد تا مجموع هزینه‌های حوادث (هزینه‌های مورد انتظار حوادث) و هزینه‌های پیشگیری از حوادث (هزینه مراقبت و احتیاط) را به حداقل برساند (۲).

اخلاق اجتماعی نشأت گرفته از بازدارندگی خسارت تنبیهی این اثر را به دنبال دارد که تنها در صورت اثبات زیان و ضرر قطعی و مسلم، قواعد حقوقی خود را به کار می‌گیرد، چنانچه از منظر قواعد حقوقی داخلی، ضرر باید مسلم و قطعی باشد. از این رو برای این که زیان‌دیده بتواند خسارت خویش را از عامل زیان مطالبه نماید، باید ضرر را اثبات کند، چراکه مطابق اصل عدم و بر اساس احتمال نمی‌توان کسی را مسؤول شناخت، لذا یکی از شرایط ضرر قابل جبران، این است که ضرر مذکور مسلم و قطعی باشد (۱۹).

اما آنچه در بازدارندگی ناشی از خسارت تنبیهی، به عنوان اصلی اخلاقی و قابل توجه شمرده می‌شود، نگاهی آینده‌نگر نهادهای مشابه خسارت تنبیهی در قوانین داخلی است. به طوری که در دفاع از این ایده باید گفت آنچه درخور تأمل بوده، ضرری است که هنوز ایجاد نشده و بعداً در حادث‌های که اتفاق افتاده است، به وجود می‌آید (۲۰). در این ارتباط برخی عقیده دارند که لزوم جبران ضرر آینده چه در مسئولیت

میزان خسارت تنبیهی را اصولاً هیأت منصفه و قاضی دادگاه مشخص می‌کنند و این موضوع به معنای توجه آنان به زمان و مکان و شرایط اجتماعی خاصی است که در زمان انجام عمل زیان‌بار صورت گرفته است. با این اوصاف، نهاد خسارت تنبیهی، هرچند برگرفته از قواعد حقوقی غربی است، اما مصادیق و نحوه بهره‌گیری از آن در سایر کشورها از جمله حقوق ایران می‌تواند متغیر باشد. به عبارتی دیگر، خسارت تنبیهی می‌تواند متناسب با شرایط زمانی و مکانی و قواعد حقوقی ایران سازگار باشد، زیرا قواعد آن، همه شمول و ثابت نیست و می‌تواند تحت تأثیر هیأت منصفه و قاضی دادگاه در حقوق ایران به انحای دیگری اجرا شود.

مسئولیت مدنی و جنبه عمومی عمل زیان‌بار، مورد توجه خسارت تنبیهی است و از این جهت، آثار اجتماعی اعمال زیان‌بار را مستلزم پرداخت خسارت می‌نماید، هرچند در این زمینه گفته می‌شود در این‌که خسارت تنبیهی ماهیتی شبه کیفری و اهدافی شبیه به مجازات دارد، تردیدی نیست، ولی به هیچ وجه نمی‌توان خسارت تنبیهی را نوعی مجازات به معنای اخص دانست، زیرا اولاً مجازات، نتیجه عملی است که آن عمل جرم (Crime) است، در حالی که خسارت تنبیهی، اصولاً در برابر ارتکاب جرم پرداخت نمی‌شود، بلکه عمل خوانده در این نوع دعاوی شبه جرم (Tort) است که جزء مباحث مسئولیت مدنی است، نه مسئولیت کیفری و اگر جرمی نیز اتفاق افتاده باشد، به خاطر ارتکاب آن جرم به زیان دیده خسارت تنبیهی تعلق نمی‌گیرد، بلکه به لحاظ جنبه مدنی و مسئولیت فاعل زیان از باب شبه جرم، تعلق می‌گیرد؛ ثانیاً میزان مجازات را قانون مشخص می‌کند و دادگاه حق تجاوز از میزان مشخص شده توسط قانونگذار را ندارد، در حالی که میزان خسارت تنبیهی را اصولاً هیأت منصفه و قاضی دادگاه مشخص می‌کنند؛ ثالثاً خسارت تنبیهی به خواهان پرداخت می‌شود، نه به دولت و نمی‌توان آن را نوعی جزای نقدی محسوب کرد، لذا این امر هم خسارت تنبیهی را از مجازات جدا کرده و به بحث خسارات نزدیک می‌کند (۲۳).

خسارت تنبیهی از جهتی دیگر، یعنی ایجاد موانع بر سر راه مرتکبان، باعث رویگردانی از انجام عمل زیان‌بار می‌شود.

این موضوع مخصوصاً از جنبه اقتصادی می‌تواند نکته اخلاقی قابل تأملی داشته باشد. به این دلیل که مرتکبان با محاسبه سود و زیان ناشی از اعمال خود، از برخی اقدامات مشابه خودداری می‌کنند. بدین ترتیب اثر اخلاقی دیگری که خسارت تنبیهی به دنبال دارد، بررسی زیان‌های اقتصادی ناشی از عمل زیان‌بار است که به نوبه خود باعث رویگردانی مرتکب از عمل زیان‌بار می‌شود. در چنین شرایطی، خسارت تنبیهی می‌تواند مانع سودبردن چنین شخص یا اشخاصی شود (۲۴). بنابراین خسارت تنبیهی از جنبه اخلاقی، مانعی بر سر راه برخی اعمال اجتماعی است که به دیگران خسارت وارد می‌کنند. این رویکرد هم از جنبه مادی و هم از جنبه معنوی می‌تواند قابل دفاع باشد. در هر صورت، هدف خسارت تنبیهی، مقابله با خسارات و جلوگیری از اتلاف سرمایه‌های مادی و معنوی است (۲۵).

نتیجه‌گیری

حقوق خسارات ایران بر پایه سیستم واحد ترمیمی بنا شده است. از این جهت، خسارات تنبیهی در حقوق ایران مسبوق به سابقه نیست، اما رگه‌هایی از این نوع خسارت را می‌توان در بعضی نهادهای حقوقی که جنبه تنبیهی و بازدارنده دارند، مانند دیه و جریمه اجبار پیدا کرد. در نظام حقوقی ایران، اصل بر ترمیمی بودن خسارت و اعاده وضع زیان‌دیده به حالت سابق است، در حالی که به نظر بسیاری از حقوقدانان همواره پیشگیری از بروز حادثه و ورود زیان از جبران خسارت مهم‌تر است. بنابراین بایستی قواعدی طراحی کرد که بیشتر نظامی بازدارنده باشد و راه‌کاری برای کنترل رفتار در آینده به وجود آورد. در واقع افراد به دلیل رفتار زیان‌بار یا نا هنجارشان و یا نقض قرارداد از این حادثه درس عبرت بگیرند و سعی کنند در آینده چنین رفتاری از آنان سر نزنند. یکی از این قواعد، که بازدارندگی اساسی حاکم بر مسئولیت مدنی می‌باشد، پیش‌بینی خسارت تنبیهی در نظام حقوقی است. اصل یادشده به وضوح دارای آثار اخلاقی قابل توجهی است و باعث می‌شود تا رفتارهای انسان در حوزه‌های فردی و اجتماعی جنبه‌های تکاملی و اخلاقی پیدا کنند و

خسارت‌های ناشی از ضررهای اجتماعی به حداقل برسند. همچنین ضرورت طرحی آینده‌نگر برای جلوگیری از خسارات مشابه توجیهی برای به کارگیری خسارت تنبیهی در قواعد حقوقی داخلی است.

به نظر می‌رسد نظام‌های حقوقی نیز همانند سایر نظام‌های اجتماعی سیاسی نیازمند نوشتن و سازگار کردن خود با منطق روز و زمانه هستند. از این منظر، داد و ستد در نظام‌های حقوقی با رعایت اصول ثابت و عام، امری پذیرفتنی باشد. در همین راستا باید گفت قاعده خسارت تنبیهی، هرچند برگرفته از قوانین کامن‌لا می‌باشد، اما به این استدلال نمی‌توان نظام حقوقی داخلی ایران را از ظرفیت‌ها و فواید آن بی‌نصیب نمود، هم‌چنانکه خسارت تنبیهی در حوزه‌های بازدارندگی دارای آثار اخلاقی قابل توجهی است که از قضا در فقه اسلامی نیز مورد توجه بسیار هستند. در این زمینه می‌توان به رعایت اخلاق اجتماعی، جبران ضرر ناشی از خسارات زیان‌بار، به کارگیری قاعده لاضرر و پرهیز از وارد ساختن خسارات در آینده به حوزه‌های اجتماعی است. توصیه این است که اصلاح قوانین حقوقی و بهره‌گیری از ثمرات خسارت تنبیهی در حوزه‌های اخلاقی تا حدود زیادی می‌تواند بر پیشگیری و جلوگیری از خسارات اجتماعی مؤثر واقع شود. مهم‌تر این‌که خسارت تنبیهی بر مبنای توجه به رویکردهای اجتماعی و فردی و ضرورت بازگرداندن خسارت به زیان‌دیده، نوعی عمل اخلاقی نیز تلقی می‌شوند.

References

1. Darabpoor M, Soltani Ahmad Abadi S. Philosophy of Law and the nature of punitive damages. *Magazin International Law* 2015; 1(52): 61-90. [Persian]
2. Katoozian N. Responsibility for production Defects. Tehran: Publications University of Tehran; 2004. [Persian]
3. Oxford dictionary of law. Tehran: Agah Publication; 1998.
4. Black HC. Blacks law dictionary. London: West Publication; 1968.
5. Katoozian N. General Rules of Cntracts. Tehran: Publications Sahami; 2006. [Persian]
6. Bahrami Ahmadi H. Jurisprudence Rules. Tehran: Publications Imam Sadegh (A); 2011. [Persian]
7. Katoozian N. Off-Contract Requirements (Civil Liability). Tehran: Publications University of Tehran; 2005. [Persian]
8. Sepahvand A. Civil Liability. *Magazin Canon Lawyers* 1976; 1(128): 140-150. [Persian]
9. Majlesi MB. Bahar al-Anwar. Beirut: Publications Daro al-Ehya Altrath al-Alarabi; 1988.
10. Mohammad Rezaie M. Explaining and critizing Kant Philosophy of Ethics. Qom: Publications Center of Qom Seminary Advertising Office; 2000. [Persian]
11. Aghaie K, Bromand Bardeh N. Legal and economic analysis of punitive damages. *Journal Economic Law Encycopedia* 2017; 24(11): 132-160. [Persian]
12. Sugerman S. Doing away with tort law. California: Publications law review; 1985. p.558.
13. Barikloo AR, Hashemi NA. Impact of insurance on the deterrence of civil liability law. *Journal of Jurisprudence and Islamic Law* 2016; 6(11): 31-53. [Persian]
14. Katoozian N. General Teory of Commitments. Tehran: Publications Yalda; 1997. [Persian]
15. Alipanah AR. Compartive Study of Diyat and Punitive Damages in Imamiyyah in Jurisprudence and Common La Legal System. *Magazin Islamic Education and Law* 2008; 9(1): 37-67. [Persian]
16. Proser W, Keeton P. On the law of torts. Washigton: West Publishing; 1987.
17. Ansari M. Favedol Osol. Qom: Publications Religion Press; 1999.
18. Akhond Khorasani M. Kafi al-Osol. Qom: Publications Daro al-Fekr; 2011.
19. Shahidi M. The Effects of Contracts and Obligations. Tehran: Publications Majd; 2005. [Persian]
20. Imami H. Civil Rights. Tehran: Publications Islamiyeh; 1973. [Persian]
21. Alsanhori AA. Alvasit in Exploring Civil Law. Cairo: Publicatios Daro al-Nehze al-Arabia; 1964.
22. Mehrpour H. The History of Tazir, an Overview of the Legislation of Tazir in the the Islamic Repulic of Iran. *Magazin Bar Association* 1989; 1(148): 21-89. [Persian]
23. Khosravi Farsani A, Beiranvand SH. Comprative Comparision of Convition and Punitive Damage. *Law Journal of Justice* 2010; 74(70): 133-151. [Persian]
24. Nodrati AA. Comparative Study of Punitive Damage. Master thesis in private law, University of Tehran. Tehran: Pardis Qom Branch; 2006. [Persian]
25. Darabpoor M. Dealing with Damage. Tehran: Publications Ganj Danesh; 1997. [Persian]